

Mezei szil

www.azevfaja.hu

Amikor nekiállok (ülök...) az évi „rendes” feladatnak, az év fája és rovarvilága megírásának, mindig elgondolkodok. Vajon tényleg csak a károsítókról kellene írni? Vagy a rajta táplálkozó/megbújó többi rovarról is? Persze ez utóbbi jóval hosszabb és bővebb feladat és nem biztos, hogy a rovarok világa mindekit ennyire érdekelne.

Szintén nem egyszerű feladat az egyes szilfajok rovarközösségei között meglévő különbségeket leírni és csak a mezei szilre fókuszálni, hiszen igen nagy a hasonlóság. A honos szileken (mezei, hegyi, vénic) túl a főként lakott területeken megtalálható, különböző helyekről származó kertészeti hibridek, fajták és fajok rovarközössége tér el leginkább ezektől.

Tovább nehezíti a feladatot, hogy a hegyi szil már szerepelt 1999-ben az év fái között és a rajta előforduló rovarfajokról Csóka György igen részletes leírást adott (*Erdészeti Lapok CXXXIV 10. sz. 312–313.*).

Szóval, mezei szil! Kinek mi jut erről eszébe? Természetesen a szilpusztulás! Igaz, ez a jelenség nem csak a mezei szilre volt jelentős hatással. A járvány lefolyásáról, a betegség tüneteiről, illetve a mezei szil kórokozójáról szóló anyagot Szabó Ilona állította össze (*Erdészeti Lapok CLI 6. sz. 203–204.*). De maradjunk csak az állatoknál, pontosabban a rovaroknál.

A levélen előforduló ízeltlábúak

Rendszertani értelemben nem a rovarokhoz tartoznak a gubacsatkák (*Eriophyidae*), melyek több faja is megtalálható a mezei szil koronájában (*Aceria spp.*, *Tetra spp.*, *Tegonotus spp.*, *Rhyncaphytoptus spp.*), de komoly gondot eddig egyik sem okozott. Vannak köztük gubacs képzők (pl. *Aceria spp.*), és szabadon élők (*Tetra spp.*) is.

Szintén a levélen okoznak gubacsot egyes gubacs tetű (*Pemphigidae*) fajok. A leggyakoribb *Schizoneura ulmi* fajnak főgazdája a különböző szilek, mellékgazdája pedig főként a ribiszkek. A tetű szívogatása nyomán a levéllemezek

A mezei szil rovarvilága

Prof. dr. Lakatos Ferenc – intézetigazgató egyetemi tanár, NyME EMK

felhólyagosodik, széle gyakran bepöndörödik. Itt fejlődik ki aztán az a nemzedék, ami a nyár folyamán a ribiszkékre vándorol, és azok gyökerén szívogat. Ugyanebbe a rendszertani csoportba tartoznak még a *Tetraneura ulmi* levélereken megjelenő csoportos gubacsai, vagy a *Kaltenbachella pallida* szilek levellemézén megjelenő gömbölyded gubacsai.

A szileken előforduló levelészek közül a „leghíresebb” a szil levélbogár (*Galerucella luteola*). Az egész északi féltekén elterjedt, ennek megfelelően Európában és hazánkban is gyakori. Kifejezetten szereti a mezei szilt akár erdőben, parkban, vagy városi fasorban található. Az áttelelő bogarak április végén aktivizálódnak, felkeresik a fák koronáját, ahol a frissen kibomlott levélle-

dulása egyre ritkább, így a szil levélbogár jelentősége is kisebb. Kártételét inkább csemetekertben, illetve városokban ültetett fasorokban, parkokban figyelhetjük meg.

A bolhaormányosok két faja is a mezei szil levelén fejlődik (*Rhynchaenus rufus* és *R. almi*). Az áttelelő nemzök először lyukakat rágnek a levéllemezekbe (többnyire a levél fonákán tartózkodnak), majd a levél fő-, vagy mellékerehez közel lerakott petéből kikelő álca készíti a levéllemezek nagy részére kiterjedő, ellaposodó aknáit. A menet végén jellegzetes gömb alakú bábágyban bábózik.

Szintén aknázó életmódot folytat néhány lepkefaj hernyója. A *Stigmella*-fajok (*S. ulmivora*, *S. lemniscella*) a levél szegélyéből kiindulva kacsaringós

Szilfa-púposzövő (*Dicranura ulmi*)

mezeket kilyuggatják, de a levélerek épek maradnak. Ezt követően párosodnak és a nőtény a levél fonákára 2-3 sorban rakja le a petéit. Egy-egy petecsomó 8–25 darabból áll, de a nőtény peteprodukciója akár több száz is lehet. Májusban már álcákat is találhatunk a levélen. Kezdetben hámozgatják azt, majd elfogyasztják az egész levéllemezt. A lárvastádium kb. 20 napig tart, azaz a tenyésztidőszak során több nemzedéke (nálunk 2, tőlünk délebbre 3) is kifejlődhet. Az álcák és a bogarak nyár végére akár a teljes lombzatot is elfogyaszthatják. Gradációra hajlamos faj, tömegszaporodása több évig (3–5) tart, kártételét gyakran másodlagos károsítók és kórokozók megjelenése követi (szijács szűk, szilpusztulás, ...). Erdeinkben a szilek (köztük a mezei is) előfor-

meneteket rágnek. Az igencsak népes *Phyllonorycter* nemzetség szintén több aknázófajjal képviselteti magát a szileken: *P. agilella*, *P. schreberella*, *P. tristrigella*), ahogy a *Coleophora* nemzetség (*C. badiipennella*, *C. limosipennella* stb) is.

A polifág lombfogyasztó lepkehernyók (gyapjaslepke, téliaraszolók, bagolylepkek, medvelepkek, tarkalepkék stb) szintén megtalálják a mezei szileket és elfogyasztják leveleit. Talán a púposzövők közül kellene kiemelni a *Dicranura ulmi* nevű fajt, ami csak szilén táplálkozik. Védett lombfogyasztó lepkehernyóival is találkozhatunk a mezei szil levelein, mint a szilfa araszoló (*Discoloxia blomeri*), a szilfa púposzövő (*Dicranura ulmi*) és a szilfa csücsköslepke (*Satyrium w-album*).

Kanyargós szil levéldarazs lárva (*Aproceros leucopoda*)

Természetesen a levéldarazsak közül is több faj fogyasztja a szilek levelét. Többnyire aknákat készítenek, mint a *Fenusa (Kaliofenusa) ulmi*, de ennél a fajnál az életmódját is ki kell emelni: csak nőstény darazsakat ismerünk, és szaporodásuk szűznemzéssel történik. Más levéldarazsfajok (*Trichocampus ulmi*) viszont a levéllemezt fogyasztják, kezdetben kisebb lyukakat rágva, majd a levélerek kivételével az egész levelet elfogyasztva. Ha már levéldarazsakról van szó, nem szabad kihagyni a kanyargós szil levéldarazsat (*Aproceros leucopoda*). Hazánkban eddig elsősorban a városi környezetben, illetve útfásítások során gyakran ültetett turkesztáni szilen (*Ulmus pumila*) okozott tetemes lombvesztést, illetve tarrágást, de kártétele ismert más szilfajokról is.

A leveleken gubacsúnyogok (*Cecidomyiidae*) közül a *Dasineura ulmicola*, illetve a *Physemocercis spp. (P. ulmi)* gubacsait is megtalálhatjuk.

A hajtásokon/ágakon előforduló rovarok

A pajzstetvek közül a szilfa-pajzstetű (*Gossyparia spuria*) szívogató nemzedékeivel találkozhatunk leggyakrabban a mezei szil hajtásain. A pajzs alatt a vastag viasszal bevont különböző fejlődési alakok szívogatnak. Tömeges fellépésre hajlamos és ilyenkor jelentős károkat is okozhat. Szívogatása nyomán a kéreg felreped és nehezen gyógyuló rákos sebek keletkeznek. Itt is elmondható, hogy a pajzstetvek (*Coccoidea*) több polifág faja is megtalálja a mezei szilt (pl. a *Lepidosaphes ulmi*, ami a tudományos nevével ellentétben erősen polifág, vagy a *Diaspidiotus perniciosus*).

A virágdíszbogarak közül a sávonyakú virágdíszbogár (*Anthaxia manca*) álcája gyakori a mezei szil ágaiban. Ez a faj kifejezetten elterjedt volt a szilpusztulás lefolyása idején, azóta egyedszáma csökken. A védett szil- virágdíszbogár (*A. senicula*) álcáit is megtalálhatjuk itt, de előfordulása az előző fajénál sokkal ritkább.

A vékonyabb, sima kérgű ágakon fordul elő a *Leioderes kollari* cincér. Fejlődési ideje 1-2 év és a legyengült fák koronarészében jelenhet meg elsősorban. Elhalt fák vékonyabb ágaiban fejlődik ki az *Exocentrus punctipennis* cincér. Melegkedvelő, ezért hazánktól délre gyakoribb, nálunk pedig a déli lejtőkön tűnhet föl.

Vékony, néhány éves hajtások belsejében fejlődik ki a *Magdalis armigera* faj álcája. Bár polifág ormányos, kifejezetten szereti a mezei szilt. A kifejlett bogarak lombfogyasztók, de ezzel nem

igazán okoznak kárt. Az álca is inkább a már elszáradt ágakat kedveli.

A rügyekben fejlődik néhány sodró-molyfaj (pl. *Epinotia tenerana*), bár kártételről ezen fajok esetében sem lehet beszélni.

A törzsön és törzsben előforduló rovarok

A szilfa-tarkadiszbogár (*Ovalisia mirifica*) kifejezetten monofág faj, a szilek közül is a mezei szilt kedveli leginkább. Főként idős, legyengült és betegeskedő fák fordul elő, de néha egészségesnek tűnő fán is megtelepedik. A vastagabb törzsrészeket részesíti előnyben, de vastagabb ágakon is megjelenhet.

Tipikus szilkárosító a szil-fürkészcincér (*Necydalis ulmi*). Ez a több évig fejlődő cincér kezdetben a kéreg alatt rág, de a már fejlettebb álcák is a szilacs felső rétegében készítik a kacsaringós járataikat és végül a fatest mélyebb részébe vonulnak bábozódni.

További, a mezei szilen előforduló polifág cincérfajok: a hegedülő csercincér (vagy csőzcincér, *Prionus coriarius*), de még akár a (kis és nagy) hőscincér is. Ne hagyjuk ki a felsorolásból a védett havasi cincért (*Rosalia alpina*). Ritkán találjuk meg szilfán, bár ez sokkal inkább a méretes szilfatorzsek hiánya miatt van, hiszen akár ezen a fajon is kifejlődhet.

Két további védett cincérfaj köthető még a szilfákhoz. A szilfacincér (*Akimerus schaefferi*) és a pettyes szilcincér (*Saperda punctata*). Az utóbbi faj a kitermelt és rakodón tárolt törzsek jellegzetes rovара volt. Régebbi irodalmak még kárt okozó fajként tartják számon – a tárolt rönkök kérge ilyenkor szitaszerűen lyuggatott – az utóbbi időben előfordulása már igen ritka.

Szil levélbogár (*Galerucella luteola*)

Szilfa pajzstetvek (*Gossyparia spuria*)

A kitermelt, feldolgozott faanyagban természetesen megjelenhetnek olyan polifág rovarok is, mint pl. a fésűscsápú kopogóbogár (*Ptilinus pectinicornis*), vagy egyes szijácsbogárfajok (*Lyctus brunneus*).

A mezei szil törzsén előforduló rovarok közül a szűbogaroknak kiemelt jelentősége van, elsősorban mint a szilpusztulást okozó gomba (*Ophiostoma ulmi* és *O. novo-ulmi*) vektorai. Nem egyetlen szűbfajról van szó. A széles körben ismert nagy és kis szil szijácsszűn (*Scolytus scolytus*, *S. multistriatus*) túl több további *Scolytus*-faj készíti meneteit szilféléken (*S. laevis*, *S. kirschi*, *S. ensifer* stb). Valamennyi fajra jellemző, hogy anyameneteik egykarúak (monogám fajok) és rostirányúak. Ezeket a meneteket kitermelt faanyagban, elpusztult fákon találni a leggyakrabban. Kártételük azonban nem ilyenkor mutatko-

Pettyes szilcincér (*Saperda punctata*)

Hengeres törzsszű (*Platypus cylindrus*)

zik, hanem amikor a kórokozóval fertőzött fákon kifejlődve érési rágás céljából felkeresik a még egészséges fákat és viszik magukkal a gombát is.

Ráadásul nemcsak a *Scolytus*-fajok terjesztik a szilpusztulást okozó gombafajokat, hanem néhány ritkább szűfaj is, mint a *Pteleobius vittatus* és *P. kraatzii*. E fajok anyamenete azonban a rostirányra merőleges, tehát az előző fajoktól jól elkülöníthető.

Ezzel persze nem zárult le a szileken előforduló szűfajok sora (pl. *Taphrotychus villifrons*), de már nem akarom ezzel terhelni az olvasót... Talán csak a polifág fában költő szűfajokat emelném még ki (*Xyleborus monographus*, *X. dryographus*, *Xylosandrus germanus* és *Platypus cylindrus*), valamennyiüknek széles a gazdanövényköre.

A fában költő rovarok közül meg kell még említeni a fadarazsakat, melyek közül néhány faj kifejezetten szereti a szileket (*Xiphydria camelus*, *X. prolongata*), bár egyikük sem monofág.

A gubacstetvek (*Pemphigidae*) egyes fajai (*Mimeuria ulmiphila*) a mezei szil gyökerén telelnek át, de a főgazdájuk jelenleg még ismeretlen.

A lista persze korántsem teljes, a mezei szil az említett fajokon túl még sok rovarfajnak kínál táplálékot, búvóhelyet, vagy akár csak „köztes megállót”.

Irodalom:

Csóka Gy. (1999): A hegyi szil herbivor rovarai.

Erdészeti Lapok CXXXIV (10.): 312–313.

Szabó I. (2016): A mezei szil kórokozói. Erdészeti Lapok CLI (6.): 203–204.

Fényképek: **Dr. Csóka György/ERTI**